

ТЕОДОР АДОРНО* ТЕЗИ ПРОТИВ ОКУЛТИЗМА В ПРЕВОД НА ДИМИТЪР ЗАШЕВ¹

I. Влечението към окултизъм е симптом на деградация на съзнанието. Загубило способността да осмисля Безусловното и да понася обусловеното, то ги смесва безразборно, вместо, като работи с понятието, да ги определя в тяхното единство и отлика. Безусловното става факт, обусловеното – непосредствено същностно. Монотеизмът се разпада до втора митология. „Вярвам в астрологията, понеже не вярвам в бога“ – отговаря един от анкетираните в американско социално-психологическо изследване. След като се е издигнал до понятието за единствен бог, правораздаващият разум като че ли е повлечен в неговото сриване. Духът се разпада на духове и загубва способността да схване, че такива няма. Завоалираната тенденция към все по-бедствено обществено развитие прави своите жертви на глупаци в едно или друго фалшиво откровение, в явление на халюцинацията. Във фрагментарната му яснота те напразно се надяват лице в лице да се изправят пред тоталната съдба и да ѝ устоят. След хилядолетие просвещение отново паника обзема човечеството, чието господство над природата оставя след себе си като господство над човека ужаса, който някога е плашел първобитните хора.

II. Втората митология е по-неистинната. Първата беше концентриран израз на познавателното състояние на своите епохи, всяка от които що-годе по-свободно от предишната демонстрира съзнанието за сляпата природна връзка. Втората – обезпокоена и смутена – отхвърля веднъж придобитото знание сред общество, в което всеобхватното отношение на размяна сякаш с магическа пръчка премахва всичко най-елементарно, над което окултистите претендират да имат власт. На отпавения към диоскурите поглед на мореплавателя, на одушевяването на дървото и извора, на всяко налудничаво сачисване пред необяснимото исторически отговаряше опитът на субекта, придобиван от обектите на неговото действие. Но възроден в стаичките и приемните на всевъзможни ясновидци, анимизмът – тази рационално използвана реакция срещу рационализираното общество – отрича отчуждението, за което сам той свидетелствува и от което сам той живее и става сурогат на липсващ опит. От фетишисткия характер на стоката окултистът стига до краен извод: предметният труд връхлетявал от предметите върху му с безчет разкривени лица на демони. Това, което в един застинал в продукта свят се забравя – че е произведен от хората, – бива откъснато, изопачено спомнено, добавено като нещо в себе си биващо към биването на обектите в себе си и приравнено с него. Тъй като те са изстинали под лъчите на разума, загубили са привидността на одушевеното, то одушевяващото – тяхното обществено качество – се обособява като естествено-свръхестествено, като вещь измежду вещи.

* Теодор Визенгрунд Адорно (1903–1969)

¹ Текстът се препечатва от сп. „Философска мисъл“, кн. 10, 1983, с. 81–85. (Философи на XX век.)

Theodor W. Adorno. *Minima Moralia. Reflexionen aus dem beschädigten Leben*, Fr. /M., Suhrkamp Verlag, 1976, SS. 321–329.

III. Регресията до магическо мислене при късния капитализъм го асимилира до къснокапиталистически форми. Наистина, сумрачно асоциалните, периферни феномени на системата, убогото развлечение да надзърваш през пролуките на нейните стени, не показват нищо от онова, което би било отвън, а пък и още по-малко от силите на разпада вътре в нея. Онези малки мъдреци, тероризиращи своите клиенти пред кристалното топче, са играчи-моделни на големите, които държат в ръцете си съдбата на човечеството. Разединено и съзаклятническо като обскурантите от *Психологически изследвания* е самото общество. Упражняваната от окултните вещи хипноза наподобява тоталитарния ужас – в съвременните процеси те прехождат едно в друго. Смехът на авгурите се разрази в присмех на обществото над самото себе си. Той е наслада от непосредната материална експлоатация на душите. Хороскопът съответствува на директивите отгоре отправени към народите. А мистиката на числата подготвя за управленчески статистики и картелни цени. В края на краищата самата интеграция се оказва идеология на една дезинтеграция до равнището на властовите групи, които взаимно се изтръбват. Който попадне в една от тях е загубен.

IV. Окултизмът е движение в отговор на субективизирането на всички сети-ва, допълнение на овеществяването. Понеже обективната реалност е като никога досега глуха за живите човешки същества, те с абракадабра се опитват да изтръгнат от нея смисъл. Той произволно се допуска в лошото около нас: разумността на действителното, с която вече нещо не е напълно в ред, се замества с въртящи се масички и надгробни излъчвания. У заболялото съзнание изметът на света на явленията се превръща в интелектуален космос. То насмалко не би било самата спекулативна истина – така както Одрадек на Кафка насмалко не би бил ангел. И все пак, сред една позитивност, която изоставя медиума на мисълта, то е само варварски умопомраченото. — самоотчуждената и затова припознаваща се в обекта субективност. Колкото по-достойно за презрение е онова, което се представя за „дух“ (а във всичко по-одушевено дори просветеният субект веднага би се преоткрил), толкова повече доловеният, но сам по себе си там изобщо липсващ смисъл се превръща в безсъзнателна, принудителна проекция на, ако не клинически, то исторически разпадащия се субект. Той желае да уеднакви света със собствения си разпад. Затова има работа с реквизити и зложелания: „Тя ми гадае на ръка, тя иска да разгадае моето нещастие!“ В окултизма духът стене под собствената си магия, подобно на човек, сънувал лош сън, чиято мъчителност нараства с чувството, че сънува, без да може да се пробуди.

V. Силата на окултизма, както и на фашизма, с когото го свързват мисловните схеми на антисемитизма, не е само в патетиката. Тази сила е по-скоро в това – зажаднялото за истината съзнание да смята, че в по-леките панацеи може – като при подреждане на „пъзел“ (*Deckbilder*) да постига смътно присъстващото в него знание, което старателно му се отказва от страна на всяка форма на официалния напредък. Знанието, че със самото изключване на възможността за спонтанна промяна обществото гравитира към тотална катастрофа. Реалното безумие е отразено в астрологическото. Същото лансира в качество на знание за субекта непрогледната връзка между чужди елементи – няма нищо по-чуждо от звездите! Разгаданата по констелациите заплаха наподобява историческата,

която несъзнателно се вменява тъкмо на безсубектното. Хората могат да понесат това всички да станат жертви на една цялост (съставена чисто и просто от самите тях) само като я откъсват от себе си и я прехвърлят върху нещо външно, което я наподобява. В жалките безсмислици, които те вършат в пустошта на ужаса, им е позволено да се отърсят от грубата болка, от вопиющия страх от смъртта и все пак да продължават да го изтласкват: те трябва да правят това, ако искат да оцелеят. Прекъснатата линия на живота – поличба за скрит тумор – е шмекеруване единствено там, където врачуват по ръката на отделния индивид, но там, където не се поставят диагнози – при колектива – тя би била вярна. С право окултистите се чувствуват привлечани от по детски чудовищните естествено-научни фантазии. Смесят собствените си еманации с изотопите на урана – и ето ти върховната яснота! Мистичните лъчи са скромни предтечи на техническите. Суеверието е познание, защото то обзира разпръснатите по повърхността на обществото шифри на разрухата. То е безразсъдно, защото при цялото си влечение към смъртта, все пак се вкопчва в илюзии. От превърнатия, възнесен в небесата, образ на обществото се очаква отговор, който би могъл да се даде само в противовес на реалния.

VI. Окултизмът е метафизиката на скудоумните. Несамостоятелността на медиумите не е случайна, както не са случайни и апокрифността и вдетиняването в акта на откровението. Откакто спиритизмът съществува Отвъдното не е оповестило нищо по-значително, освен поздравяване от покойната прабаба с предричане за предстоящо пътуване. Оправданието, че Отвъдното не може да дава на бедния човешки ум информация за света на духовете по-голяма от тази, която той би бил в състояние да поеме, е не по-малко детинско – една хипотеза в подкрепа на параноичната система: но естествената светлина е проникнала подалече от пътуването до прабабата, и щом духовете не желаят да вземат това предвид, то те са просто едни невъзпитани таласъми, с които човек по-добре да няма вземане-даване. Примитивното природно съдържание на свръхприродното послание издава неговата неистинност. Тръгнаха на лов за нещо изгубено, те се натъкват само на своето нищожество. За да не би да пропадне нещичко от сивото всекидневие (а там те, непоправимите реалисти, са у дома си), смисълът на който се наслаждават, се уеднаквява с безсмислието, от което бягат. Шарлатанията не е нищо друго освен осветяването от нея лениво съществуване. Това я прави толкова лесна за онези, които не ѝ се поддават! Факти, които се различават от неналичното само по това, че ги няма, се привличат като „четвърто измерение“. Единствено тяхната неналичност е тяхното окултно качество. Те предлагат на слабоумието светоглед. На всеки зададен въпрос астролозите и спиритистите зашеметяващо бързо дават драстични отговори, които не само не го решават, но го и отдалечават от каквото и да било решение. Представена като аналогична на пространството, тяхната сублимна сфера се нуждае точно толкова малко от осмисляне, колкото, да речем, столовете и вазите. Така тя укрепва конформизма. Нищо не допада на съществуващото повече от това – съществуването като такова да бъде смисълът.

VII. Великите религии, веднъж забранили идолите (както еврейската), или даряваха с мълчание спасението на мъртвите, или проповядваха възкресяване на плътта. Те най-сериозно се отнасяха към неделимостта на духовното и те-

лесното. Но няма интенция, няма нищо „духовно“, което някак си да не израства от физическото възприятие и съответно да не изисква физическо осъществяване. За окултистите това е твърде грубо. Те са прекомерно добри, за да приемат идеята за възкресението, а всъщност изобщо не желаят спасение. Тяхната метафизика, която дори един Хъксли вече не можеше да различава от самата метафизика, почива върху аксиомата: „Душата се възнася на воля към висините, тялото остава върху канапето“. Колкото по-трезва е спиритуалността, толкова тя е по-механистична: дори Декарт не е правил толкова чисти разграничения. Разделението на труда и овеществяването са доведени до висш предел: тялото и душата, разединени чрез вивисекция, сякаш за векове. Душата трябва да се измъкне неопетнена, за да продължи в по-светли области своята усърдна дейност – тъкмо там, където тази дейност е била преустановена. Но при подобна изява на независимост душата се превръща в имитация на онова, от което тя фалшиво се е еманципирала. На мястото на взаимодействието – такова, каквото го утвърждаваше още незакостенялата философия – се инсталира астралното тяло.

Една позорна отстъпка на хипостазирания дух пред неговия противник. Само в съпоставеността с тялото може да се постигне понятието за чист дух изобщо; а същевременно тя го ликвидира. С овеществяването на духовете те са вече отречени.

VIII. Това е вик за помощ към материализма. Ала те желаят да претеглят астралното тяло. Обектите на техния интерес трябва едновременно и да надхвърлят възможността на опита и да бъдат узнавани в него. Това трябва да става строго научно. Колкото е по-голяма безсмислицата, толкова е по-изпитана подготовката на опита. Важниченето с научния контрол се довежда до абсурд там, където няма какво да се контролира. Същата онази рационалистка и емпиристка апаратура, която е светила маслото на духовете, се пуска в действие за да се натрапи отново на онези, които вече не се доверяват на собствения си разум. Сякаш всеки елементарен дух не би трябвало да си плюе на петите пред случаите на овладяване на природата, които се предоставят на крехкото му съществуване. Но дори и това окултистите приемат в своя полза. Понеже духовете не обичат контрола, сред предпазните мерки за сигурност за тях трябва да остава отворена една вратичка, през която необезпокоени да могат да влизат и излизат. Нали окултистите са практични хора! Тях не ги води суетно любопитство, те търсят да дадат съвет. Нещата се развиват като по план – от звездите до уреждането на срещи. Най-често сведението е за това, че някакви бедни познати, които се надяват на еди-какво-си, носят нещастие за дома.

IX. Основният грях на окултизма е смесването на духа и отсамното съществуване, което само се превръща в атрибут на духа. Възникнал в отсамното битие, той може да оцелее в качество на орган. Но с отразяването на наличното битие в духа последният същевременно става нещо по-друго. Отсамното битие се отрича като спомена за самото него. Такова отричане е елементът на духа. Ако на самия него отново се припише позитивно съществуване, пък дори и такова от по-висш порядък, той би бил захвърлен на произвола на онова, на което сам противостои. Късно-буржоазната идеология пак го превърна в онова, което той беше за преанимизма: в нещо в себе си биващо според мярата на обществе-

ното разделение на труда, тоест на разделението между физическия и духовния труд, на планиращото господство над него. В понятието за съществуващия в себе си дух съзнанието онтологически оправда и увековечи привилегията с това, че го обособи по отношение на обществения принцип, който го конституира. Такава идеология експлодира в окултизма: той е сякаш достигналият до себе си идеализъм. Тъкмо по силата на закостенялата антитеза битие – дух същият се превръща във ведомство на битието. Докато единствено по отношение на цялото идеализмът издигна идеята, че битието е дух, то от това окултизмът прави абсурдното заключение, че отсамното битие означава определено битие: „Според своето ставане отсамното битие е изобщо битие с едно небитие, така че това небитие е взето в просто единство с битието. Приемането на небитието в битието така, че конкретно цялото да е под формата на битието, на непосредствеността, съставя определеността като такава“ (Хегел, *Науката логика*, т. I). Окултистите приемат небитието дословно в „просто единство с битието“, и техният вид конкретност е блъфиращото съкращаване на пътя от цялото към определеното. Подобно съкращаване може да се позове на това, че веднъж определеното, вече не е цялото. На метафизиката те извикват: „Тук Родос, тук скачай“: Щом като философското инвестиране на духа трябва да се определя по наличното битие, то в края на краищата, което и да е случайно отсамно битие би трябвало, забелязват те, да се оправдае като особен дух. Съгласно това учението за съществуването на духа, това изключително извисяване на буржоазното съзнание, телеологически вече би съдържало в себе си вяра в духове – едно крайно принижаване. Неизменно „позитивен“, неизменно „оправдание на света“, преходът към отсамното битие същевременно имплицира тезата за позитивността на духа, за неговата прикованост към вещта, за прехождане на абсолютното в явяващото се. Става безразлично дали целият вещен свят би трябвало (като продукт) да е дух или пък някоя единична вещ – да е отделен дух, а световният дух се превръща във върховен дух, в ангел-пазител на съществуващото, на лишеното от духовност. Окултистите живеят от всичко това: тяхната мистика е *enfant terrible* на мистичния момент у Хегел. При тях спекулацията банкрутира в шарлатанство. Представяйки определеното битие като дух, те подлагат предметения дух на проверка от страна на отсамното съществуване и тя трябва да даде отрицателен резултат: няма Дух!